
Milanka Miković

Kantova gledišta o vaspitanju djece¹²⁴

Sažetak

U radu se analizira Kantov spis „Vaspitavanje djece“ izveden na kriterijima univerzalnih vrijednosti, u duhu kategoričkog imperativa. Veliku važnost vaspitanja djeteta Kant vidi u spoznaji i imperativu da se djeci mora pristupiti kao ličnostima u malom. Svu kompleksnost njegovog razumijevanja vaspitanja otkriva spoznaja da „nijedna žena nije samo žena, i da nijedan muškarac nije samo muškarac“.

Moderna načela nauke o vaspitanju, kao: svrsishodnost, stvaranje orijentacije, individualizacija, socijalizacija, dosljednost itd., nalaze svoja uporišta u idejama i normama Kantovog teksta. Vrijednost uma, koju Kant analogno idealitetu u ovom spisu definiše, pokazuje Kanta prosvjetitelja, neograničenog povjerenja u razumnost kao mjeru ponašanja, koji kaže da djecu treba vaspitavati, ne za sadašnje nego za buduće vrijeme, to jeste za ideju čovječanstva.

Kantove smjernice i ciljevi vaspitanja djece označeni su univerzalnim vrijednostima po kojima čovjek jeste čovjek. Međutim, savremena slika svijeta je izuzetno kompleksna, naročito iz aspekta političkog i socijalnog ustrojstva društva, a potom iz aspekta života i rada. Stoga je moguće postavljati i pitanje *kako osmisliti svakodnevni život i život u cijelosti*, naročito zbog činjenice da smo svakodnevno pod pritiskom novih znanja kojima treba ovladati radi normalnog načina življenja. Ovo tim prije, što gomilanje znanja i modernih upotreba otkrivenog, nameće višestruku potrebu za vaspitanjem, gotovo u svim segmentima disciplinarnih podjela suvremenih nauka i znanja, od aspekta do aspekta, budući da se profiliranje novih nauka ogleda u sve razuđenijem spektru. Danas se istražuje unive-

---

¹²⁴ Kant, I. (1999): Vaspitanje djece (preveo: Šević, M.), Familet, Logos-Art, Beograd.

---

rzalno i multidisciplinarno, ali se formiraju i odvojeni segmenti istraživanja koji postaju zasebne nauke, kao što je npr. sociologija vaspitanja. Iz toga se jednostavno može zaključiti da su svi segmenti vaspitanja prevažna zadaća savremene civilizacije, od vaspitanja u porodici i za porodicu, od vaspitanja za demokraciju u smislu razumijevanja čovjeka i njegovih prava u civilnom društvu, od psihosocijalnog pristupa znanju do najsloženijih nijansi pristupanja drugom. Od odnosa prema zajedničkom dobru do sveukupne ekološke kulture i odnošenja prema darovima prirode, od uvjerenja da je vaspitanje nasušna potreba za svu djecu do vaspitanja poštovanja fenomena razlika u civilizacijskom kodu posebnih kultura i tradicija, uz to još i osviješteno o rodnim razlikama žena i muškaraca. Nijedna žena nije samo žena, nijedan muškarac nije samo muškarac.

Gotovo se može reći da je svekoliki postupak vaspitanja, vaspitavanje jednostavno, uistinu ulaz u svijet vrijednosti, a najviša vrijednost, u početku, svakako je razumijevanje djeteta kao ličnosti u malom, ličnosti koja će odrasti samostalna za svakodnevni život. Nesumnjive su brojne pretpostavke kojima treba ovladati u upravljanju samim sobom da bi se doraslo savremenoj civilizaciji čiji život bismo mogli smatrati bliskim idealu, ako bi bila utemeljena na načelima dijaloga.

Sasvim je logično da se u Kantovoj maloj knjižici o vaspitavanju djece ne radi o traktatu iz pedagogije, naročito ne u duhu savremene pedagoške nauke. Zbog toga bi se uzalud tragalo za raspravom, npr. o pedagogiji, ili čak i o elementarnom pitanju šta je to fenomen vaspitavanja, ali ni uz jedan tekst, na bilo koju temu moderene nauke o vaspitanju nije nemoguće pronaći strukove ideja iz ovog malog djela koje se čine gotovo zadanim za sva vremena. Kant ne raspravlja široko i potanko njegov stil je jednostavan, ali je tekst normativan. Umjesto velikih analiza segmenata modernih priručnika o fizičkom, intelektualnom, moralnom, estetskom ili radnom vaspitanju, zatiče se u ovom tekstu kratkoća i normativnost u kojoj stoje ideje većinom primjerene i budućim vremenima, osobito na polju vrijednosti. Čak moderna načela nauke o vaspitanju kao *svrsihodnost, stvaranje orijentacije, individualizacija, socijalizacija, dosljednost, itd.*, nalaze svoja uporišta u idejama i normama Kantovog teksta.

Neke od tih Kantovih ideja su: «Čovjek je jedini stvor koji mora da bude vaspitan. Pod *vaspitanjem*, pak, razumijemo njegovanje i nastavu s obrazovanjem. Prema tome čovjek je odojče-vaspitanik i učenik (s. 3). Ovdje očit pojam «njegovanje» predstavlja skup različitih radnih i postupaka roditeljske brige za djecu. Kant akcentuira *nastavu i obrazovanje*, pa je moguće zaključiti da je vaspitanje nezamislivo bez škole. Iz uvoda datog u ovoj knjižici se razaznaju svi kriteriji do kojih je Kantu principijelno stalo. Vide se njegova uvjerenja, njegova mišljenja, njegove norme i vrednosti,

---

kao npr. stav: «Disciplina ili stega mijenja životinjstvo u čoveštvo» (3, s.3). Pri pomenu riječi disciplina-stega, vezano za Kantova razmišljanja, javljaju se asocijacije povezane sa pruskim mentalitetom, ali generalno uzevši utisak sa patološkim crtama u sadržaju ovog pojma ima smisla jedino u oblikovanju karaktera, a najmanje u formiranju podaničke svijesti.

Naime, današnje razumijevanje sadržaja pojma disciplina samo je segment u skupu sticanja vještine upravljanja samim sobom. Međutim, ponavljajući Kanta i njegovo vjerovanje da je disciplina načelno sredstvo izgradnje razlike između životinjstva i ljudskosti, moguće je djelimično složiti se sa navedenim, ostajući pri tom svjesni niza drugih faktora koji čovjeka čine čovjekom, pa i u postupku vaspitanja bića čovjeka. Imajući na pameti ponajprije razumnost i umnost, kao krajnji cilj koji bi svaki vaspitnik trebao doseći, ovo tim prije što i Kant «stegu» određuje kao negativan, ali neminovan put, pomoću koga se kod vaspitanika «uklanja divljina». Kod ovog stava, iako ne raspoložemo jasnim uvidom u to koliko je Kant pod Rusoovim uticajem, i u kojim segmentima vaspitnih maksima, vjerujemo da taj uticaj postoji. U kontekstu ponavljanja nekih vrijednosti, iz ovog zanimljivog traktata, neminovno pažnju zaokuplja Kantovo vrednovanje škole i cilja radi kojeg djeca pohađaju školu: «...djecu šaljemo u školu, ne da u njoj nešto nauče, već da se naviknu da mirno sjede i tačno posmatraju šta im se propisuje da ubuduće ne bi radili sve što ima padne na pamet» (s. 4). Dakako, ovaj cilj za slanje djece u školu sa odgojnog aspekta ima svoj smisao, ograničen, ali je sadržajno nedostatan u duhu obrazovanja do kojeg je Kantu itekako stalo. Vrednota uma, koju će mislilac, anolognu identitetu, u istom kontekstu definisati, pokazuje Kanta prosvjetitelja sa neograničenim povjerenjem u razumnost kao mjeru ljudskog ponašanja. To potvrđuje sljedeći stav: «Stoga se čovjek mora rano navići da se potčini propisima uma» (s. 5). Disciplina-stega već u tom svijetlu isključuje sljepilo nužnosti i pretpostavlja opredjeljivanje do koga je moguće doprijeti jedino zahvaljujući rasudnoj snazi. Zbog toga se, u strožem smislu, ali i metaforički, često javlja kantijanska implikacija iz vidokruga vjerovanja i povjerenja u kult razuma. Oštro diferenciranje kultivisanog i sirovog, disciplinovanog i divljeg, konstante su Kantovih kriterija. Svjestan da su brojne razlike i okolnosti koje ih uslovljavaju, uzimajući za mjeru iskustvo svoga vremena, Kant predlaže vrednotu jednoličnosti u odgojnim rezultatima, što je ostvarivo jedino u slučaju da su načela i polazišta identična. Logično, respektujući razlike uočljive već u svakodnevnoj zbilji, Kant teži kriteriju opšte valjanosti i univerzalne istinitosti. Da se odista radi o takvom stanju kriterija potvrđuje i stav da su dva otkrića u odgonetanju ljudske individualnosti *najbitnija*: vještina vladanja i vještina vaspitanja, «ali u samoj njihovoj ideji smo ipak još nesaglasni» (s. 9), ističe Kant. Kritička

---

sumnja ima svoje dostatne razloge empirijske prirode, ali i činjenica da se radi o Kantovom idealitetu koji ima svoje varijetete, od opštih vrijednosti po mjeri čovječnosti do svjetskog parlamenta i vječnog mira, dovoljni su argumenti da je riječ o filozofu vizionaru, čovjeku koji u pravilima, do kojih se dolazi razumom, u najmanju ruku, vidi obligacije po mjeri dobre volje i dobrovoljnosti u ime kulta kriterija koje spoznaje ljudski um.

Derivati izvedeni iz kulta uma i razumnosti imaju svoje brilijantne forme poput teze «da je početak pismenosti početak svijeta», logično, ljudskog svijeta (s. 10). Ne samo težnja za univerzalnošću, osobina koju filozof ima u prirodi karaktera, nego i potreba da sve ono što misli i sa čime se sreće kao ličnim vizijama dovede do ideje su konsatacije kojima se ne može oteti ni najskeptičniji čitalac ovog teksta. «Jedan je princip *vaspitne vještine* koji bi pred očima trebalo da imaju naročito oni ljudi koji prave planove za vaspitanje: djecu treba vaspitavati ne za sadašnje nego za buduće što je moguće bolje stanje, tj. za ideju čovječanstva i prmjerenom čitavom njegovom opredjeljenju. Ovaj je princip od velike važnosti. Roditelji obično vaspitavaju djecu tako da se ona podese sa sadašnjim svijetom, pa makar on bio i iskvaren. Međutim, oni treba da ih vaspitavaju za jedno bolje buduće stanje» (s. 10). Ovdje se ne radi ni o kakavoj Kantovoj utopiji, već o normi do koje filozof dolazi misleći i promišljajući prošlost-sadašnjost-budućnost, zajedno, radi kulturnog respektiranja ideja-prosvetiteljskog vjerovanja u moći razumske spoznaje i kraljevstva uma, dakako racionalne zadaće čovječanstva. Roditelji se brinu o kući, a vladari o državi. Međutim «Ni jedni ni drugi nemaju kao krajnji cilj najveći mogući boljitak svjetski i savršenstvo za koje je čovečanstvo određeno i za koje ima dispozicije. Dispozicija, pak za jedan vaspitni plan mora biti načinjena kosmopolitski» (s. 11). Navedeni kriteriji kosmopolitizma predstavlja ključno čvorište za prosuđivanje svih situacija i stanja stvari, pa i Kantovih vizija. On će ideju zajedničke koristi nadrediti pricinima personalnih gubitaka, dakle, ponovo misleći iz vidokruga interesa zajednice, čovječanstva. Stoga se čini da sav prospekt univerzalnog vrednovanja kod Kanta nije moguć bez najviše filozofijske vrijednosti koju on vidi u mudrosti. Odrednica mudrosti kod njega izgleda posve realno: „mudrost je sposobnost da se sopstvena umješnost pravilno primijeni“ (s.17.) Ispravnost vaspitanja moguće je vrednovati i sa praktično-kognitivnog aspekta vaspitanika. Ukoliko vaspitne vrednosti dovedu ispitnika do subjektivne spoznaje da su te vrijednosti istinski put, svakako je riječ o dobrom vaspitanju, suprotno radi se o promašaju. Razvijanje svijesti o mjeri, koja se ne smije poreći, istovremeno znači vaspitanje o dovoljnosti onoga što se djetetu daje, bez obzira kako se ono, u datom trenutku, u vezi sa tim ponaša.

Kantova uputstva ove vrste su zanimljiva već i zbog toga što sam nikada nije postao roditelj. Može se vjerovati da je to bila njegova prednost prepoznatljiva u praksi razmišljanja punoj povjerenja u razumnost. Svako popuštanje djetetu i odustajanje od principa mjere za filozofa su male pogreške koje ostavljaju tragove i stvaraju posljedice za čitav život. «Naviknemo li ih da im ispunjavamo sve njihove čudi, to ćemo kasnije uzalud pokušavati da im slomimo volju» (s. 22). Ovo racionalno upozorenje proizilazi iz filozofovog kulta mjere, pa drastična sintagma «slamanje volje» zvuči još drastičnije, naročito danas, kad vlada načelo da je dijete ličnost. Ovdje je, ipak, donekle, moguće razumjeti Kanta i njegovu primjedbu u duhu dosljednosti na kojoj neprestano insistira, posebno ako ozbiljno uzmemo stav da: «Nijedno odbijanje se ne smije poreći» (s. 30). U cilju potvrde navedenog govori i sljedeći citat, vezan za volju djeteta: «Ako mu se lomi volja iz toga slijedi ropski način mišljenja...»

Kult razuma i prosvijećenosti rađa kod velikog filozofa i stavove sa kojima nije moguće raspravljati drugačije nego isključivo filozofski. Uzmimo npr. načelni stav iz vaspitnog procesa koji uključuje u sebi mogućnosti drugačijeg mišljenja, drugačije orijentacije: «Krajnje je škodljivo da se dijete navikne na to da sve posmatra kao igru» (s. 35). Bez obzira na kontekst ili moguća ublažavanja ovaj stav se čini neprihvatljivim ne samo zato što je igra i potreba za igrom iskonska ljudska vrijednost i osobina, nego i zato što puno uvjerljivije djeluju sadržaji čuvenog romana posvećenog majstorima igara Hermana Hessea. Ovi sadržaji su izvedeni iz vrhunskih znanja i najstrožijih odgojnih pravila elite, opisanih kao jedinstvo znanja i umjeća na čemu baš Kant, u duhu idealiteta, insistira. Naročito kada su u pitanju kultura razuma, moći rasuđivanja i mudrost uma. Isto tako visoku zahtijevnost prepoznajemo u Kantovim refleksijama o moralnosti. «Maksime moraju poticati iz samog čovjeka» (s. 41). Zadaća vaspitavanja sastoji se u prioritentnom «usađivanju» pojmova o tom šta je dobro, a šta zlo.

Proglašavajući moralnost svetinjom, koju u pojedinostima i načelno razlikuje od pojma disciplina, Kant je pristalica primjerenog kažnjavanja zbog počinjenih kršenja opšteprihvaćenih pravila, odnosno dužnosti, jer je pokoravanje dužnostima naprosto pokoravanje umu. Možda bi u ovom vremenu, posebno, trebalo spomenuti Kantovo gledište o religiji, zbog njegovog kritičkog odnosa prema puritanizmima svake vrste. U tom spletu ljudskih pitanja nalazimo ovaj izuzetni stav: «Religija koja čovjeka čini turbnim, lažna je, jer on treba da služi Bogu vesela srca, a ne silom.» (s. 45). Analogno ovim stavovima čovjekovog odnosa prema Bogu, Kant izvodi niz normi mjerodavnih za odnošenje prema drugom. Taj odnos veliki prosvjetitelj zasniva na pravima čovječanstva i čovječnosti, rekli bi krajnje

---

---

moderno, obzirom na višestruko jedinstvo svijeta utemeljno baš na vizijama velikana duha kojima pripada i Kant.

Kantov pristup rodnim pitanjima u ovoj knjižici, s jedne strane, je krajnje moderan, savremen, budući da se temelji na prosvjetiteljskom stavu: «Danas se pravilno uočava da se o tome mora govoriti otvoreno, jasno i određeno» (s. 58). S druge strane Kantovi stavovi o položaju žene krajnje su konzervativni i ne vrijedi ih pominjati. Iz roditeljske kuće, prema zapisima savremenika, Kant je baštinio svoje prvo obrazovanje: od oca je naslijedio marljivost i čestitost, od majke pobožnost i duhovnost.